

О.С. Дзнеладзе

НАМИСТО МОГИЛЬНИКА ЧЕРВОНИЙ МАЯК (РОЗКОПКИ 2011—2013 рр.)

Статтю присвячено аналізу намиста з пізньоскіфського некрополя Червоний Маяк на Нижньому Дніпрі, який досліджувався Пізньоскіфською археологічною експедицією ІА НАН України у 2011—2013 рр. за участю автора. Розглянуто можливість використання намиста як хроноіндикатора.

Ключові слова: намисто та підвіски, хроноіндикатор, пізньоскіфська археологічна культура.

Пізньоскіфський археологічний комплекс Червоний Маяк (городище та могильник) розташований на території однойменного села Бериславського р-ну Херсонської обл. Городище та могильник є пам'ятками історії та культури національного значення.

Перші поховання тут було відкрито в ХІХ ст. під час земляних робіт в монастирській садибі. На південь від неї, на високому схилі Дніпра, приблизно в кілометрі від городища виявлено великий некрополь. Ченці розкопали 136 ґрунтових могил пізньоскіфської та черняхівської культур (Гошкевич 1913, с. 21). 1975 р. О.В. Бодяньський під час будівництва нової частини селища на північ та північний-схід від Пропасної Балки і городища виявив ще один могильник (Симоненко 2013, с. 73). Е.А. Симоновичем у 1976—1977 рр. тут було відкрито 41 могилу (Симонович 1976; 1977). Після десятирічної перерви роботи на могильнику поновила О.О. Гей. Протягом польових сезонів 1986—1988 рр. було розкопано ще 67 могил (Симоненко, Гей 2012). В останні роки могильник інтенсивно грабувався, було знищено, за нашими підрахунками, близько 200 поховань.

У 2011 р. дослідження могильника поновила Пізньоскіфська археологічна експедиція ІА НАН України під керівництвом д. і. н. О.В. Симоненка (Симоненко та ін. 2011; 2012; 2013). Протягом 2011—2013 рр. експедиція дослідила 12 поховань.

Поховальні споруди представлено земляними склепами з багаторазовими похованнями, частина — індивідуальними похованнями в ямах з підбоями та простих ямах. Могильник

функціонував у І ст. до н. е. — першій половині ІІІ ст. н. е.

Більшість досліджених поховань, серед іншого начиння, містила намисто — скляне монокромне та поліхромне, з металевою прокладкою, кам'яне, металеве, бурштинове і геширове, а також намисто й бісер з єгипетського фаянсу.

Кореляція намистин з іншими елементами вбрання, зокрема з фібулами і пряжками, наведена в цій роботі, наочно доводить можливість використання таких виробів як хроноіндикаторів. Масові знахідки монокромних скляних намистин у могилах зрідка дозволяють отримати вузьку дату і зазвичай датують поховання у діапазоні одного—двох століть. Точніше визначити дату комплексу дозволяють поліхромне намисто зі складним орнаментом, єгипетський фаянс, вироби з напівкоштовного каміння та фігурні підвіски.

Нижче аналізується намисто з розкопок 2011—2013 рр. Типологія намистин подана за К.М. Алексеевою (Алексеева 1975; 1978; 1982).

Поховання 109 (катакомба). Поховання пограбоване та зруйноване. На дні ями та у заповненні знайдено розрізнені кістки семи людей (троєх дорослих: жінка до 25 років, дорослий та літній чоловіки; чотири дитини: до 1 року, два новонароджених і дитина 3—4 років¹) (Симоненко та ін. 2012/4). Серед кісток виявлено 18 намистин (рис. 1, 1):

1. Коротко-циліндричний рублений бісер блакитного кольору — 6 екз.

2. Сферична намистина блакитного фаянсу діаметром 10 мм, діаметр каналу 2 мм. Тип 3г, І—ІІ ст. н. е. (Алексеева 1975, с. 31).

¹ Визначення к. і. н. Л.В. Литвінової.

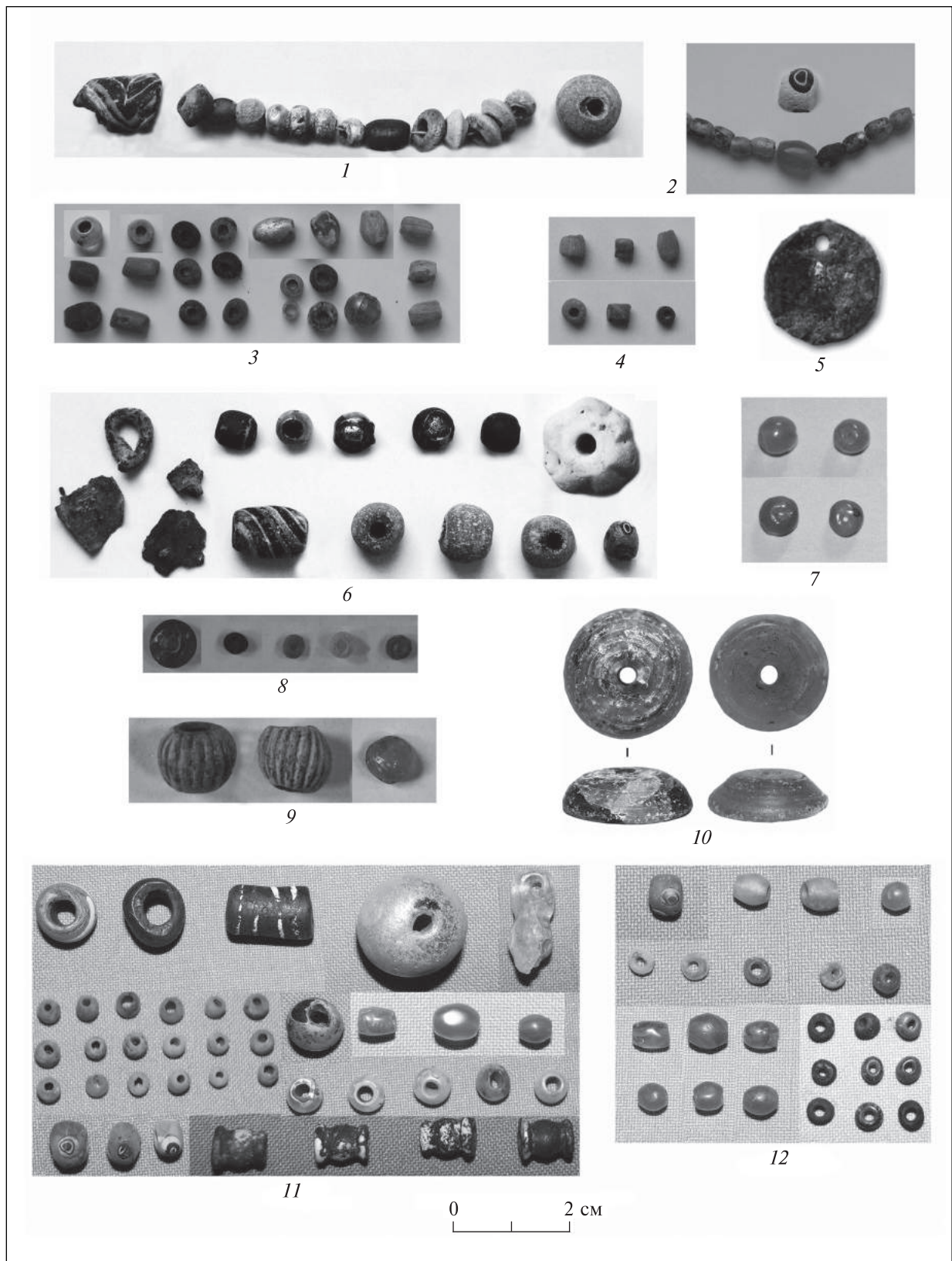

Рис. 1. Намисто із поховань 109—118, 120

3. Фрагмент великої циліндричної намистини із повздовжнім зигзагоподібним поліхромним орнаментом. Смуги: лілова, синя, зе-

лена, брунатна, жовта з прозорого скла, глуха жовта і чорна, розділено лініями з глухого білого скла. Ядро намистини з чорного глухого

скла. Найбільша ширина збереженої частини 9 мм, довжина фрагменту 15 мм, діаметр каналу 3 мм. Тип 289, перші століття н. е. (Алексеева 1978, с. 50).

4. Округла чотирьохсекційна намистина з прозорого скла з металевою прокладкою, розмірами 15 × 5 мм, діаметр каналу 2 мм. Тип 16, перші століття н. е. (Алексеева 1978, с. 29).

5. Біконічні поперечно-здавлені намистини з блакитного фаянсу, розмірами 3 × 7 мм, діаметр каналу 2 мм — 3 екз. Тип 11, I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 33).

6. Біконічна поперечно-здавлена з бірюзового фаянсу, розмірами 3 × 7 мм, діаметр каналу 2 мм. Тип 11, I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 33).

7. Біконічна поперечно-здавлена з глухого темно-брунатного (бурого) скла, розмірами 4 × 7 мм, діаметр каналу 1,5—2,0 мм. Тип 90, розповсюджені з VI ст. до н. е. до III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 68).

8. Бочкоподібна із золотистого прозорого скла зі сріблястою металевою прокладкою, розмірами 5 × 4 мм, діаметр каналу 1,0—1,5 мм. Тип 26, римський час (Алексеева 1978, с. 30).

9. Сферична намистина з прозорого безбарвного скла з металевою прокладкою, діаметром 5 мм, діаметр каналу 1,5 мм. Краї отворів не оброблені. Тип 16, перші століття н. е. (Алексеева 1978, с. 29).

10. Сферична намистина з глухого блакитного скла, діаметром 5 × 5 мм, діаметр каналу 1 мм. Тип 16, IV ст. до н. е. — II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 65).

11. Бочкоподібна намистина з глухого чорного скла, розмірами 7 × 5 мм, діаметр каналу 1 мм. Тип 19, I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 65).

Таким чином, загальна дата комплексу за намистом I—II ст. н. е.

Поховання 110 (яма з підбоєм) належало жінці 30—40 років. В районі шиї було знайдено 34 намистини (рис. 1, 2):

1. Бочкоподібні з прозорого безбарвного скла із золотистою металевою прокладкою, розмірами 3,0—4,5 × 3,5—4,5 мм, діаметр каналу 1,5 мм у кількості 31 екз. Тип 2а, III ст. до н. е. — III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 29).

2. Сердолікова бочкоподібна, розмірами 6 × 5 мм, діаметр каналу 1 мм, свердління двобічне. Тип 36, елліністичного та римського часу (Алексеева 1982, с. 16).

3. Блакитний коротко-циліндричний рублений бісер — 1 екз.

4. Сферична намистина з глухого білого скла з двома листково-щитковими синьо-сірими

вічками. Можливо, третє вічко не збереглося. Розміри 6 × 8 мм, діаметр каналу 1,5—2,0 мм. Тип 266, I ст. до н. е. (Алексеева 1975, с. 59).

Найбільш імовірна дата комплексу — I ст. н. е.

Поховання 111 (яма з підбоєм). У могилі виявлено скелет підлітка 12—14 років, у районі шиї, навколо долонь та литок знайдено намисто, загалом 97 екз. (рис. 1, 3).

Намисто з шиї:

1. Дрібний бірюзовий коротко-циліндричний бісер — 5 екз.

2. Бочкоподібна намистина з прозорого безбарвного скла із золотистою металевою прокладкою, розмірами 5 × 3 мм, діаметр каналу 1—1,5 мм.

З правої руки:

1. Коротко-циліндричний рублений блакитний бісер — 6 екз. і один у уламку.

З лівої руки:

1. Коротко-циліндричний рублений блакитний бісер — 8 екз.

2. Бочкоподібна намистина з глухого червоного скла, розмірами 6 × 4 мм, діаметр каналу 2 мм.

3. Сферична намистина з прозорого безбарвного скла із золотистою металевою прокладкою, діаметром 5 мм, діаметр каналу 1 мм.

4. Бочкоподібна намистина з прозорого золотистого скла із золотистою металевою прокладкою, розмірами 4 × 3 мм, діаметр каналу 0,5—1,0 мм.

5. Округла поперечно-здавлена намистина з глухого червоного скла, розмірами 3 × 5 мм, діаметр каналу 1,5 мм.

З правої ноги:

1. Бочкоподібні намистини із прозорого золотистого скла із золотистою металевою прокладкою, розмірами 6 × 4 мм, діаметр каналу 1,0—1,5 мм у кількості 5 екз.

2. Циліндрична намистина з глухого червоного скла, розмірами 4 × 3 мм, діаметр каналу 1 мм.

3. Округлі поперечно-здавлені намистини з глухого чорного скла, розмірами 4 × 3 мм, діаметр каналу 1 мм, у кількості 3 екз.

4. Циліндрична намистина з глухого чорного скла, розмірами 4 × 4 мм, діаметр каналу 1 мм.

З лівої ноги:

1. Округлі поперечно-здавлені намистини з напівпрозорого темно-брунатного, майже чорного скла, розмірами 3 × 4—5 мм, діаметр каналу 1 мм, у кількості 6 екз.

2. Бочкоподібні із золотистого прозорого скла із золотистою металевою прокладкою,

розмірами 4×6 мм, діаметр каналу $1,0-1,5$ мм та $1,5-2,0$ мм, у кількості 4 екз.

3. Сферична намистина із прозорого золотистого скла із золотистою металевою прокладкою, розмірами 5×6 мм, діаметр каналу $1,5-2,0$ мм.

Частину намистин було знайдено в заповненні ями:

1. Коротко-циліндричний рублений бісер блакитного кольору — 27 екз.

2. Округлі поперечно-здавлені намистини з напівпрозорого темно-брунатного, майже чорного скла, розмірами $2-4 \times 5$ мм, діаметр каналу 1 мм, у кількості 9 екз.

3. Бочкоподібні намистини з напівпрозорого синього скла, розмірами $5-6 \times 4-5$ мм, діаметр каналу $1,5-2,0$ мм, всього 2 екз.

4. Циліндричні намистини з напівпрозорого синього скла, розмірами 6×4 мм, діаметр каналу $1,5-2,0$ мм та 1,5 мм, всього 2 екз.

5. Бочкоподібні намистини з глухого червоного скла, розмірами $5-6 \times 4$ мм, діаметр каналу $1,0-1,5$ мм — 4 екз.

6. Округла поперечно-здавлена намистина з глухого червоного скла, розмірами $5-6 \times 4$ мм, діаметр каналу $1,5-2,0$ мм.

7. Округлі намистини з прозорого жовтуватого скла із золотистою металевою прокладкою, розмірами 6×7 мм, діаметр каналу 2 мм; 4×5 мм, діаметр каналу $1,5-2,0$ мм (2 екз.); $2,5 \times 3,0$ мм, діаметр каналу 1,5 мм.

8. Округла поперечно-здавлена намистина з прозорого жовтуватого скла з металевою прокладкою, розмірами 2×4 мм, діаметр каналу 1,5 мм.

9. Бочкоподібна намистина з прозорого скла із золотистою металевою прокладкою, розмірами 6×5 мм, діаметр каналу 1,5 мм.

Намісто з металевою прокладкою належить до поширеного в елліністичний та римський час намиста типу 1 (Алексеева 1978, с. 29). Бочкоподібні намистини з глухого червоного скла тип 22 були у вжитку в I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 65). Циліндричні намистини з глухого червоного скла тип 57 притаманні I—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 67). Циліндричні намистини з напівпрозорого блакитного скла також мають широку дату I—IV ст. н. е. Бочкоподібні сині намистини, тип 29; I—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 65—66). Округлі поперечно-здавлені намистини з напівпрозорого темно-брунатного, майже чорного скла побутували з I до IV ст. н. е. та були найбільш популярні у II—III ст. н. е.

Таким чином, намистини з монохромного скла та намисто з металевою прокладкою різ-

номанітних форм дають широку дату поховання I—III ст. н. е.

Поховання 112 (яма з підбосм) належало жінці 25—30 років. В районі грудей та в заповненні знайдено 6 намистин (рис. 1, 4):

1. Округлі поперечно-здавлені намистини з глухого червоного скла, розмірами 4×4 мм, діаметр каналу 1 мм, всього 2 екз. Тип 3, притаманні для I—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 63).

2. Коротко-циліндрична намистина з червоного глухого скла, розмірами $3,0 \times 3,5$ мм, діаметр каналу 1 мм.

3. Циліндрична намистина з глухого червоного скла, розмірами 4×3 мм, діаметр каналу 1 мм. Циліндричні намистини з глухого червоного скла, тип 57, характерні для I—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 67).

4. Бочкоподібна з глухого червоного скла, розмірами 5×4 мм, діаметр каналу 1 мм. Тип 22, були розповсюджені у I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 65).

5. Коротко-циліндрична намистина з геширу, розмірами 2×3 мм, діаметр каналу 1 мм. Тип 27, притаманні для I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 14).

Найбільш вірогідна дата поховання за намистинами — I—II ст. н. е.

Поховання 113 (яма із заплічками). У могилі знайдено розрізнені кістки чотирьох дітей: двох новонароджених, дитини до 2 років та немовляти 12—18 місяців. Ліворуч від скупчення кісток було знайдено монету-медальйон, серед кісток знайдено 15 намистин.

1. Медальйон із монети Сінопи часу Мітрідата VI Євпатора (84—64 рр. до н. е.²). Тетрахалк: вага 8,96 г, діаметр 20 мм (рис. 1, 5).

Намісто (рис. 1, б):

1. Сферичні намистини з прозорого скла із золотистою металевою прокладкою, діаметром 6 мм, діаметр каналу $1,0-1,5$ мм, всього 3 екз.

2. Бочкоподібні намистини з прозорого скла із золотистою металевою прокладкою, розмірами 5×6 мм, діаметр каналу $1,0-1,5$ мм, всього 3 екз.

3. Сферичні, трохи здавлені намистини з глухого блакитного скла. Ядро — з прозорого зеленого скла. Розміри $8-10 \times 10-11$ мм, діаметр каналу $2,0-2,5$ мм, всього 4 екз.

4. Дрібна бочкоподібна вічкова намистина з глухого червоного скла з чотирма вічками, розмірами 5×7 мм, діаметр каналу $1,5-2,0$ мм. Тип 27е, друга половина I—II ст. н. е. (Алексеева 1975, с. 60).

² Визначення Д.М. Сікози.

5. Бочкоподібна поліхромна намистина з навскісним спіралеподібним орнаментом з прозорих зелених, блакитних, жовто-брунатних смуг, розділених білими лініями з глухого скла і золотими нитками. Ядро намистини з молочного-білого скла. Розміри 13×9 мм, діаметр каналу 2,5 мм. Тип 249, з'являються у I ст. до н. е., розповсюджені у I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 47).

6. Бронзова підвіска у вигляді петлі з круглої у перетині проволочки, розмірами 10×7 мм.

7. Фрагменти невеликої бронзової пронизки розмірами 10×5 мм із складеної навпіл пластинки.

8. Велика округло-біконічна реберчаста намистина з глухого білого скла, діаметром 21 мм. Тип 142, I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 71).

Намисто датує поховання I—II ст. н. е.

Поховання 114 (катакомба). У вхідній ямі знайдено кістки ніг та зуби коня, фрагменти кісток рук та черепа людини. По всій камері в заповненні знайдено кістки чотирьох людей — двох дорослих (чоловік, жінка похилого віку), підлітка та новонародженої дитини.

Поховання пограбовано та зруйновано. На дні ями виявлено дрібні часточки золотої фольги, фрагмент кістяної піксиди з тамгами та 5 намистин (рис. 1, 7):

1. Сферичні зі світлого сердоліку, розмірами $5\text{--}6 \times 6,0\text{--}6,5$ мм, діаметр каналу 1 мм, всього 2 екз.

2. Дрібні поперечно-здавлені з темного сердоліку, розмірами $3\text{--}4 \times 5\text{--}7$ мм, діаметр каналу $0,5\text{--}1$ мм, всього 3 екз.

Обидва різновиди таких сердолікових намистин віднесені К.М. Алексеевою до типу 2в і датуються кінцем I ст. до н. е. — I ст. н. е. (Алексеева 1982, с. 15).

Знахідка кістяної піксиди з тамгою в похованні дозволяє звизити дату до середини I — початку II ст. н. е. Аналогічна піксида походить із Соколової Могили і віднесена О.В. Симоненком до другої типологічної групи піксид, знайдених в сарматських похованнях «східної хвилі» середини I — початку II ст. н. е. (Симоненко 2011, с. 110—111).

Поховання 115 (яма з підбоєм). Налезало жінці 25—30 років. В районі шиї знайдено 6 намистин (рис. 1, 8):

1. Діскоподібна з прозорого жовтого скла, діаметр 8 мм. Тип 6, I ст. до н. е. — II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 63—64).

2. Бочкоподібна з прозорого безбарвного скла, з металевою прокладкою, розміри $4 \times$

3 мм. Тип 1а, римський час (поширений тип намистин).

3. Коротко-циліндрична з напівпрозорого синього скла, діаметр 3 мм. Тип 15, перші століття н. е. (Алексеева 1978, с. 64—65).

4. Коротко-циліндричні з напівпрозорого охристого скла, діаметр 4 мм, всього 2 екз. Тип 6, I ст. до н. е. — II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 63—64).

5. Коротко-циліндричний блакитний бісер — 1 екз.

За намистом поховання датується I—II ст. н. е. Поховання 115 перерізає вхідну яму поховання 116. Таким чином, поховання 115 було здійснено не раніше другої половини I — початку II ст. н. е., коли склеп поховання 116 вже перестав використовуватися.

Поховання 116 (катакомба). У катакомбі виявлено скелети чоловіка та жінки похилого віку. У жінки на шиї була половинка округлої сердолікової намистини діаметром 8 мм (рис. 1, 9). Тип 2а, I—II ст. н. е. (Алексеева 1982, с. 15). В районі шиї чоловічого кістяка лежало дві ребристі округлі намистини з блакитного фаянсу з добре промодельованими дольками (рис. 1, 9). Діаметр 18 мм. Тип 16г, I—II ст. н. е. (Алексеева 1975, с. 34).

Фаянсові намистини, у поєднанні зі знайденими в похованні бронзовою під'язною фібулою «лебязинської» серії (серія IV за В.В. Кропотовим) та сильно профільованою фібулою західного типу (група 10, варіант 1 за В.В. Кропотовим) датують його другою половиною I — початком II ст. н. е. (Кропотов 2010, с. 161, 226).

Поховання 117 (катакомба) було пограбовано та зруйновано. У похованні знайдено фрагмент великої залізної пряжки з хоботоподібним язичком та дві намистини з блакитного прозорого скла (рис. 1, 10):

1. Діскоподібна напівсферична, діаметром 25 мм.

2. Така сама, усічено-конічної форми.

Подібні намистини віднесено М. Темпельман-Мончінською до групи XIX, типи 184, 185 (Tempelman-Mączyńska 1985, Taf. 3, s. 47).

За намистинами і пряжкою поховання датується V ст. н. е.

Поховання 118 (катакомба) було пограбовано та зруйновано. На дні ями знайдено кістки двох дорослих людей та розсип намистин 84 екз. (рис. 1, 11):

1. Сердолікові бочкоподібні намистини. Довжина 5, 6, 7 мм, ширина 4, 6, 7 мм, діаметр каналу 1,5 мм, двобічне свердління з насічками на торці каналу, всього 3 екз. Тип 3б, елліністичний та римський час (Алексеева 1982, с. 16).

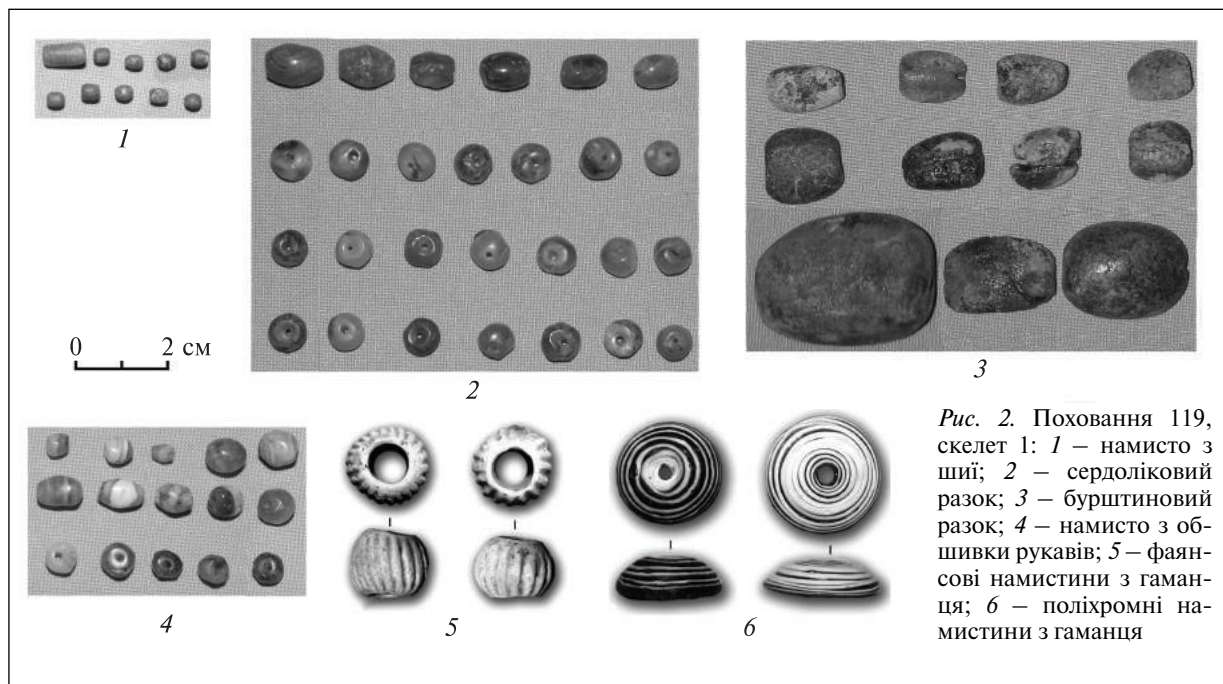

Рис. 2. Поховання 119, скелет 1: 1 – намисто з шії; 2 – сердоліковий разок; 3 – бурштиновий разок; 4 – намисто з обшивки рукавів; 5 – фаянсові намистини з гаманця; 6 – поліхромні намистини з гаманця

2. Рублений фаянсовий бісер бірюзового кольору. Довжина 1 мм, діаметр 3 мм, діаметр каналу 0,5 мм, всього 22 екз.

3. 59 намистин зі скла:

Сферична з прозорого скла жовтого кольору, довжина 16 мм, діаметр 17 мм, діаметр каналу 4 мм, всього 1 екз. Тип 6, I ст. до н. е. — II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 63–64).

Циліндрична з глухого скла чорного кольору, прикрашена спіральним орнаментом — білою смугою поперек корпусу. Довжина 17 мм, ширина 9 мм, діаметр каналу 4 мм, всього 1 екз. Тип 215а, межа та перші століття н. е. (Алексеева 1978, с. 45).

Округла поперечно-здавлена з глухого скла чорного кольору, довжина 8 мм, діаметр 12 мм, діаметр каналу 8 мм, всього 1 екз. Тип 1, II—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 62–63).

Округла поперечно-здавлена з глухого скла зеленого кольору з білою смугою поперек корпусу. Довжина 8 мм, діаметр 12 мм. Канал конічної форми, діаметр каналу 5 мм, всього 1 екз. Подібна до типу 202, I ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 44).

Сферична з глухого синього скла з білою смугою поперек корпусу. Довжина 8 мм, діаметр 10 мм, канал конічний 3 мм — 1 екз. Тип 202, I ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 44).

Округлі поперечно-здавлені вічкові намистини з жовто-зеленого глухого скла з трьома наліпленими біло-синіми вічками. Довжина 5–7 мм, діаметр 6–8 мм, діаметр каналу 2,0–2,5 мм, всього 3 екз. Тип 28в, I—II ст. н. е. (Алексеева 1975, с. 60).

Котушкоподібні намистини із золотистою металевою прокладкою. Довжина 8 мм, ширина 7 мм, діаметр каналу 3 мм, всього 4 екз. Тип 22, I—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 32).

Округлі поперечно-здавлені намистини із золотистою металевою прокладкою. Довжина 4 мм, діаметр 7 мм, діаметр каналу 2 мм, всього 9 екз. Тип 1а, еллінізм і римський час (Алексеева 1978, с. 29).

Сферичні дрібні намистини з прозорого скла із золотистою металевою прокладкою. Довжина 3 мм, діаметр 4 мм, діаметр каналу 2 мм, всього 6 екз. Тип 1а, еллінізм та римський час (Алексеева 1978, с. 29).

Сферична дрібна намистина з глухого червоного скла. Довжина 3 мм, ширина 3 мм, діаметр каналу 1 мм, всього 1 екз. Тип 3, I—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 63).

Сферичні дрібні намистини з глухого зеленого скла. Довжина 4 мм, діаметр 5 мм, діаметр каналу 1,5 мм, всього 15 екз. Тип 9, I—IV ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 64).

Бочкоподібні, зі скла з золотистою металевою прокладкою. Довжина 3–8 мм, ширина 2–5 мм, діаметр каналу 1–2 мм, всього 10 екз. Тип 2а, I—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 32).

Бочкоподібні, з глухого червоного скла. Довжина 5 мм, ширина 3 мм, діаметр каналу 1 мм, всього 2 екз. Тип 22, I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 65).

Бочкоподібні, з глухого зеленого скла. Довжина 5 мм, ширина 3 мм, діаметр каналу 1 мм, всього 2 екз. Тип 25, I—IV ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 65).

Бочкоподібна, з глухого чорного скла. Довжина 5 мм, діаметр 3 мм, діаметр каналу 1 мм, всього 1 екз. Тип 19, I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 65).

4. Амфороподібна підвіска з прозорого зеленкуватого скла. Довжина 20 мм, ширина 9 мм, діаметр отвору вушка 2 мм, всього 1 екз. Тип 193г, II—I ст. до н. е. (Алексеева 1978, с. 74).

Найпоказовішими для датування є вічкові намистини. Амфороподібна підвіска з прозорого скла має найбільш ранню дату з комплексу намистин, одна її поверхня вкрита відколами, що може свідчити про її тривале використання. Поховання можна датувати I—II ст. н. е.

Поховання 119 (катакомба). Парне поховання двох дорослих жінок, кожну з яких супроводжував великий набір поховального інвентарю. Намисто, загальна кількість 573 екз., прикрашало рукави одягу, низ шаровар(?), входило до складу декількох разків намиста, можливо, прикрашало кінець поясу; крім того було покладене до шкіряного поясного гаманця, тлін якого зафіксований *in situ* під час розчистки скелета 1.

В районі шії скелета 1 було знайдено 16 намистин (рис. 2, 1):

1. Бочкоподібні, зі скла із золотистою металеву прокладкою. Довжина 5 мм, ширина 4 мм, діаметр каналу 1 мм, всього 15 екз. Тип 2а, I—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 30).

2. Циліндрична з глухого червоного скла. Довжина 10 мм, ширина 6 мм, діаметр каналу 2 мм, всього 1 екз. Тип 57, I—III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 67).

В області грудної клітки було знайдено 2 разки намиста. Перше намисто з 38 сердолікових намистин, які було розміщено за розміром — великі у центрі, дрібні з країв (рис. 2, 2).

1. Бочкоподібні дрібні. Довжина 3—5 мм, ширина 3—4 мм, діаметр каналу 1 мм, канал конічної форми, всього 2 екз. Тип 3а, I—II ст. н. е. (Алексеева 1982, с. 16).

2. Дискподібні біконічні. Довжина 4, діаметр 6—8 мм, діаметр каналу 1,5 мм, канал конічний, всього 2 екз. Тип 8, елліністичний і римський час (Алексеева 1982, с. 17).

3. Округлі поперечно-здавлені. Довжина 4—7 мм, ширина 7—9 мм, діаметр каналу 1,5 мм, канал конічний, всього 28 екз. Тип 2а, I—II ст. н. е. (Алексеева 1982, с. 15).

4. Бочкоподібні. Довжина 10—13 мм, ширина 6—9 мм, діаметр каналу 1,5 мм, канал конічний, всього 6 екз. Тип 3а, I—II ст. н. е. (Алексеева 1982, с. 16).

Таким чином, сердолікове намисто з цього поховання має дату I—II ст. н. е.

Другий разок складався з 52 бурштинових намистин, які також розміщувалися за розміром (рис. 2, 3). Усі намистини поганої збереженості, овально-сплощеної форми. Довжина 9—42 мм, ширина 9—30 мм, діаметр каналу 2 мм. Всі намистини з цього разка належать типу 44 і датовані межею I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 25).

Також в області грудної клітки знайдено 14 геширових намистин, можливо від обшивки комірця:

1. Циліндричні намистини. Довжина 4—6 мм, діаметр 5—7 мм, діаметр каналу 1 мм, всього 10 екз.

2. Коротко-циліндричний бісер. Довжина 2 мм, діаметр 2 мм, діаметр каналу — 1 мм, всього 4 екз.

Всі геширові намистини належать до типу 27а, та датовані I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 14).

Оздоблення правого рукава (рис. 2, 4):

1. Циліндричні намистини зі скла з золотистою металеву прокладкою. Довжина 7 мм, ширина 7 мм, діаметр каналу 2 мм, канал прямий, всього 7 екз. Тип 32, I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 33).

2. Циліндричні геширові. Довжина 4 мм, ширина 5 мм, діаметр каналу 1 мм, всього 3 екз. Тип 27а, I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 14).

3. Намистини із сердоліку та сердолікового агату (сардонікс) — 24 екз.:

Сферичні та округлі поперечно-здавлені. Довжина 3—8 мм, ширина 6—8 мм, діаметр каналу 1,0—1,5 мм, свердління однобічне, всього 10 екз. Тип 1, I—II ст. н. е. (Алексеева 1982, с. 10).

Бочкоподібні — довжина 5—11 мм, ширина 4—8 мм, діаметр каналу 1 мм, свердління однобічне, всього 14 екз. Тип 2а, I—II ст. н. е. (Алексеева 1982, с. 20).

Оздоблення лівого рукава:

1. Циліндричні намистини зі скла із золотистою металеву прокладкою. Довжина 6 мм, ширина 7 мм, діаметр каналу 2 мм, канал прямий, всього 3 екз.

2. Краплеподібна намистина зі скла із металеву прокладкою. Довжина 10 мм, ширина 6 мм, діаметр каналу 2 мм, канал конічний, всього 1 екз.

3. Намистини із сердоліку та сердолікового агату — 24 екз.

Сферичні й округлі поперечно-здавлені — довжина 3—7 мм, ширина 6—9 мм, діаметр каналу 1,0—1,5 мм, свердління однобічне, всього 17 екз.

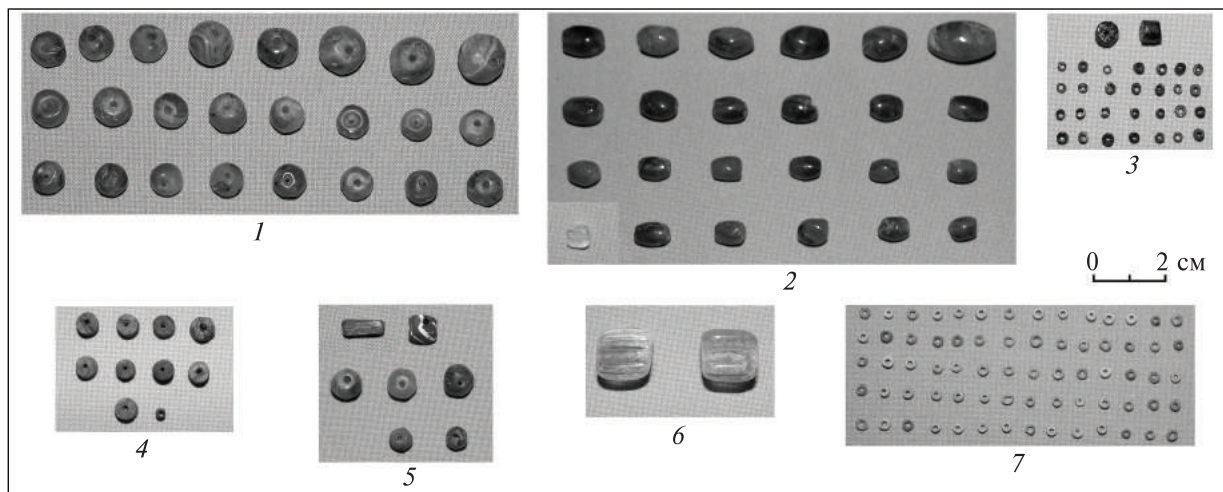

Рис. 3. Поховання 119, скелет 2: 1 – сферичні намистини сердолікового разка; 2 – діжкоподібні намистини сердолікового разка; 3 – геширові намистини і бісер разка з ший; 4 – геширові намистини і бісер обшиття правого рукава; 5 – намисто обшиття лівого рукава; 6 – намистини з правого стегна; 7 – намисто, знайдене в ногах скелету

Бочкоподібні — довжина 4–9 мм, ширина 4–8 мм, діаметр каналу 1 мм, свердління однобічне, всього 7 екз.

4. Циліндричні геширові. Довжина 4 мм, ширина 5 мм, діаметр каналу 1 мм, всього 5 екз.

Кількість намистин обшивки правого та лівого рукавів майже повністю співпадає. Намистини представлено тими самими типами й датовано I–II ст. н. е.

Біля ніг знайдено циліндричний рублений фаянсовий блакитний бісер — 32 екз.

Намисто зі шкіряного гаманця:

1. Фаянсові сферичні реберчасті намистини бірюзового кольору (рис. 2, 5). Довжина 16 і 17 мм, діаметр 17 і 18 мм, діаметр каналу 8 мм, всього 2 екз. Тип 16г, I–II ст. н. е. (Алексеева 1975, с. 34).

2. Поліхромні дископодібні напівсферичні намистини із спіральним орнаментом, який утворено внаслідок навивання двох скляних смуг синього й білого кольорів на стрижень (рис. 2, 6). Довжина 7 і 9 мм, діаметр 24 й 27 мм. Діаметр каналу 3 та 4 мм, у кількості 2 екз. У добірці К.М. Алексеевої таких намистин немає. Подібні вироби знайдені у могильниках Криму й датуються I–II ст. н. е. (Стоянова 2004, с. 313, табл. III, 40).

В області грудної клітки скелета 2 знайдено схоже намисто із 102 сердолікових намистин:

1. Сферичні й округлі поперечно-здавлені (рис. 3, 1). Довжина 4–12 мм, діаметр 8–13 мм, діаметр каналу 1–2 мм, свердління однобічне, у кількості 67 екз.

2. Бочкоподібні (рис. 3, 2). Довжина 7–20 мм, ширина 5–11 мм, діаметр каналу 1–2 мм, свердління однобічне, 35 екз.

Намисто датовано I–II ст. н. е.

В області живота було знайдено:

1. Чотирьохгранна намистина з гірського кришталю (рис. 3, 2). Довжина 6 мм, ширина 6 × 4 мм. Свердління каналу однобічне, діаметр 1,5 мм, у кількості 1 екз. Тип 13, II ст. н. е. (Алексеева 1982, с. 9).

2. Геширові циліндричні намистини (рис. 3, 3). Довжина 4–6 мм, діаметр 5–7 мм, діаметр каналу 1 мм, у кількості 2 екз. Тип 27а, I–II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 14).

3. Циліндричний гешировий бісер (рис. 3, 3). Довжина 2 мм, діаметр 2 мм, діаметр каналу 1 мм, у кількості 53 екз.

4. Вушко ажурної золотої підвіски, відламане у давнину. Довжина частини, що збереглася — 6 мм, ширина вушка 2 мм, діаметр 2 мм.

Оздоблення правого рукава:

1. Сферичні та поперечно-здавлені сердолікові намистини. Довжина 3–7 мм, ширина 5–10 мм, діаметр каналу 1 мм, свердління однобічне, у кількості 19 екз.

2. Видовжена чотирьохгранна намистина з глухого брунатного скла. Довжина 10 мм, ширина 3 × 3 мм. Діаметр каналу 1 мм, канал прямий. Подібна до типів 108 і 137. Поширені у II–III ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 69, 70–71).

3. Геширові циліндричні намистини (рис. 3, 4). Довжина 4–6 мм, діаметр 5–7 мм, діаметр каналу 1 мм, у кількості 9 екз.

4. Циліндричний гешировий бісер (рис. 3, 4). Довжина 2 мм, діаметр 2 мм, діаметр каналу 1 мм, 1 екз.

Оздоблення лівого рукава (рис. 3, 5):

1. Сферичні й поперечно-здавлені сердолікові намистини. Довжина 3–8 мм, шири-

на 6—9 мм, діаметр каналу 1 мм, свердління однобічне, 11 екз.

2. Біконічна поперечно-здавлена сердо-лікова намистина. Довжина 4 мм, діаметр 9 мм, діаметр каналу 1 мм, свердління однобічне, 1 екз.

3. Видовжена чотирьохгранна намистина з глухого брунатного скла. Довжина 10 мм, ширина 3 × 3 мм. Діаметр каналу 1 мм, канал прямий, 1 екз.

4. Геширові циліндричні намистини. Довжина 4—6 мм, діаметр 5—7 мм, діаметр каналу 1 мм, у кількості 3 екз.

5. Циліндричний гешировий бісер. Довжина 2 мм, діаметр 2 мм, діаметр каналу 1 мм, 3 екз.

Гешир та сердолік з рукавів аналогічний намистинам скелета 1 датується I—II ст. н. е.

Намистини під крижами:

1. Сферичні сердолікові. Довжин 4—7 мм, ширина 6—9 мм. Діаметр каналу 1 мм, свердління однобічне, у кількості 6 екз.

2. Глобoidна намистина глухого скла з чорно-білим смугастим орнаментом (рис. 3, 5). Довжина 6 мм, ширина 6 мм, діаметр каналу 1 мм, канал конічний, у кількості 1 екз. Тип 1906, I—II ст. н. е. (Алексеева 1978, с. 43).

Намистини в області правого стегна, імовірно, від пояса:

1. Циліндричні реберчасті намистини з прозорого блакитно-зеленого скла (рис. 3, 6). Довжина 15 мм, ширина 12 мм, діаметр каналу 5 мм, у кількості 2 екз. Тип 147, 152, перші століття н. е. (Алексеева 1978, с. 71).

2. Бронзова пронизка краплеподібної форми з вигином у верхній частині. Довжина 5 мм, ширина 10 мм, діаметр отвору 8 мм.

У ногах знайдено циліндричний рублений фаянсовий бісер (рис. 3, 7) — 83 екз.

Поховання 119 датовано за намистинами I—II ст. н. е. Уточнюють його дату фібули. На скелеті 1 знайдено 6 фібул: фібулу-брошку останньої чверті I — початку II ст. н. е. (Пуздровський 2007, с. 470, рис. 1—2), три нижньодніпровські дуже профільовані фібули з нижньою тятивою першої половини — середини II ст. н. е. (Кропотов 2010, с. 248—249), поздовжньо профільовану шарнірну дугоподібну фібулу першої половини — середини II ст. н. е. (Кропотов 2010, с. 268, 273—274) і дунайську дуже профільовану фібулу першої половини — середини II ст. н. е. (Кропотов 2010, с. 226—227).

На скелеті 2 знайдено фібулу-брошку останньої чверті I — початку II ст. н. е. (Пуздровський 2007, с. 470, рис. 1—2), срібну мініатюрну фібулу з опуклою спинкою другої по-

ловини I — початку II ст. н. е. (Кропотов 2010, с. 166—168), пружинну фібулу з кнопкою на кінці приймача першої половини — середини II ст. (Кропотов 2010, с. 212—213) і нижньодніпровську дуже профільовану фібулу з нижньою тятивою першої половини — середини II ст. н. е. (Кропотов 2010, с. 248—249).

Знахідки чотирьохгранних брунатних намистин зі скла, намистини з гірського кришталю, в поєднанні зі знайденими у похованні фібулами, дозволяють звизити дату до першої половини II ст. н. е.

Поховання 120 (катакомба). Поховання пограбовано та зруйновано у давнину. На дні було знайдено частини скелетів чоловіка і жінки, а також розсіпані намистини (138 екз.) (рис. 1, 12):

1. Сердолікові бочкоподібні намистини. Довжина 4—7 мм, ширина 5 мм, діаметр каналу 1,5 мм. Свердління двобічне, у кількості 7 екз. Тип 36, елліністичний та римський час (Алексеева 1982, с. 16).

2. Дрібні округлі поперечно-здавлені намистини з прозорого синього скла. Довжина 2—4 мм, діаметр 2—4 мм. Діаметр каналу 1—2 мм, у кількості 49 екз.

3. Такі самі темно-брунатного та чорного кольорів, у кількості 73 екз.

4. Такі самі, прозорі жовті — 6 екз.

5. Сферична вічкова намистина з глухого червоного скла, з трьома синьо-білими вічками. Довжина 5 мм, діаметр 7 мм, діаметр каналу 1,5—2,0 мм. Канал конічної форми, 1 екз.

6. Бочкоподібні, із золотистою металевою прокладкою. Довжина 5—6 мм, ширина 5 мм, діаметр каналу 1,5 мм. Канал прямий, 2 екз.

Вічкова намистина датує поховання другою половиною I ст. до н. е. — I ст. н. е. У похованні була присутня велика залізна воїнська фібула групи 3 (Кропотов 2010, с. 62), що уточнює дату поховання до кінця I ст. до н. е. — першої половини I ст. н. е.

Подібні намистини знайдено в декількох могилах Червоного Маяка Е.О. Симоновичем і О.О. Гей (не опубліковані)³. Аналогія дископодібній намистині зі спіралеподібним орнаментом із поховання 119, яка відсутня у добірці К.М. Алексеевої, походить з могили 96 разом із фібулою-брошкою другої—третьої чверті I ст. н. е. (Кропотов 2010, с. 304) і фігурною пряжкою кінця I — першої половини II ст. н. е.

³ На жаль, доступні тільки малюнки намистин (не завжди якісні), тому тут наведені лише ті аналогії, в яких авторка впевнена.

Така сама намистина супроводжує парне дитяче поховання 70, а також є в наборі з фаянсовими реберчастими намистинами в могилі 35. У могилі 73 виявлено великий набір фаянсових намистин I—II ст. н. е., аналогічний намистинам з поховань 116 і 119.

У могилі 73 знайдено набір витягнутих чотиригранних намистин з глухого брунатного скла (подібні до типів Алексеева 108 і 137), браслет з орнаментованими широкими закінченнями, фаянсові реберчасті намистини і шарнірну дугоподібну фібулу другої половини I — першої половини II ст. н. е. (Кропотов 2010, с. 264—265), що дозволяє звузити дату аналогічних знахідок у похованні 119.

Набори бурштинових намистин знайдено в могилі 30, у супроводі гібридної фібули II ст. н. е. (Кропотов 2010, с. 251) і фібул форм 59 і 63, II ст. н. е. та другої половини II ст. н. е. відповідно (Кропотов 2010, с. 312).

Монохромні намистини різних кольорів і намистини із золотистою металевою прокладкою поширених типів знайдено в багатьох похованнях Червоного Маяка і Золотої Балки⁴. Поховання могильника Золота Балка також містять намистини від ручних і ножних браслетів, від обшиття бісером подолу і рукавів одягу (Вязьмитина 1972, с. 139). У могилі 8 Золотобалківського могильника знайдено поліхромну намистину з

витим орнаментом з різнокольорових смужок типу Алексеева 249, аналогічну намистині з поховання 113 Червоного Маяка. Могила 8 датовано I — початком II ст. н. е. (Вязьмитина 1972, с. 19—20). Гешировий циліндричний бісер з могили 65, аналогічний бісеру обшивки рукавів поховання 119, датовано I ст. н. е. (Вязьмитина 1972, с. 66).

Розглянуті в публікації поховання були залишені населенням Червономаяцького городища в період з середини I ст. до н. е. до II ст. н. е. Винятком є поховання 117 з дископодібними намистинами блакитного скла, зробленими значно пізніше. Подібні намистини знайдено на пам'ятках черняхівської культури (Тип XIII/11 за О.В. Гопкало). Вони з'являються у другій половині I—II ст. н. е. і побутують до доби Великого переселення народів (Гопкало 2008, с. 33). Поодинокі поховання V ст. відомі за матеріалами раніших розкопок могильника Червоного Маяка.

Незважаючи на те, що намистини не дають вузьких хронологічних визначень, вони можуть бути використані для датування за відсутності іншого матеріалу. Часто лише намистини дають можливість датувати комплекс зруйнованого поховання.

Аналіз намиста з розкопок могильника Червоний Маяк дозволив уточнити час побутування намистин деяких типів та використовувати їх у подальшому для датування пізньоскіфських і сарматських комплексів.

⁴ Матеріали третього дослідженого могильника цього регіону — Миколаївки (Козацького) — втрачені.

Алексеева Е.М. Античные бусы Северного Причерноморья. — М., 1975 (САИ. — Вып. Г1-12).

Алексеева Е.М. Античные бусы Северного Причерноморья. — М., 1978 (САИ. — Вып. Г1-12).

Алексеева Е.М. Античные бусы Северного Причерноморья. — М., 1982 (САИ. — Вып. Г1-12).

Вязьмитина М.И. Золотобалковский могильник. — К., 1972.

Гопкало О.В. Бусы и подвески черняховской культуры. — К., 2008.

Гошкевич В. Древние городища по берегам низового Днепра // ИАК. — Вып. 17. — СПб., 1913.

Кропотов В.В. Фибулы сарматской эпохи. — К., 2010.

Пуздоровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н. э. — III в. н. э. Погребальные памятники. — Симферополь, 2007.

Симоненко А.В., Гей О.А., Дзюладзе Е.С., Сікоза Д.М., Якубенко А.Н. Отчет Позднескифской экспедиции о раскопках могильника Красный Маяк в 2011 г. // НА ІА НАН України. — 2011/22.

Симоненко А.В., Гей О.А. Новые исследования могильника Красный Маяк // Археологічні дослідження в Україні. — К., 2012. — С. 450—451.

Симоненко О.В., Дзюладзе О.С., Сікоза Д.М., Якубенко А.М. Звіт Пізньоскіфської археологічної експедиції про розкопки могильника Червоний Маяк у 2012 р. // НА ІА НАН України. — 2012/4.

Симоненко А.В. Позднескифский могильник Красный Маяк: история исследования // Аркасівські читання. Матеріалі III міжнар. наук.-практ. конф. (26—27 квітня 2013 р.). — Миколаїв, 2013. — С. 73—75.

Симоненко А.В. Римский импорт у сарматов Северного Причерноморья. — СПб, 2011.

Симоненко О.В., Сікоза Д.М., Дзюладзе О.С. Звіт Пізньоскіфської археологічної експедиції про розкопки могильника Червоний Маяк 2013 р. // НА ІА НАН України. — 2013/2.

Стоянова А.А. Бусы и подвески из могильника Нейзац // Боспорские исследования. — Вып. V. — Симферополь; Керчь, 2004. — С. 263—319.

- Сымонович Э.А.* Отчет о работах Черняховской экспедиции ИА АН УССР в 1976 г. // НА ИА НАНУ. — 1976/44.
- Сымонович Э.А.* Отчет о раскопках Черняховской экспедиции ИА АН СССР на Украине в 1977 г. // НА ИА НАНУ. — 1977/114.
- Tempelman-Mączyska M.* Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. — Mainz am Rhein, 1985.

Надійшла 15.09.2015

Е.С. Дзюладзе

БУСЫ МОГИЛЬНИКА КРАСНЫЙ МАЯК (Раскопки 2011—2013 гг.)

Исследования могильника Красный Маяк были возобновлены в 2011 г. Позднескифской археологической экспедицией ИА НАН Украины под руководством А.В. Симоненко и при участии автора. За 2011—2013 гг. экспедиция исследовала 12 погребений. В большинстве исследованных погребений найдены бусы — стеклянные монохромные и полихромные, с металлической прокладкой, из полудрагоценного камня, металлические, янтарные и гагатовые, а также бусины и бисер из египетского фаянса. Корреляция бус с другими элементами убора, в особенности с фибулами и пряжками, доказывает возможность использования бусин различных типов в качестве хроноиндикатора. Массовые находки монохромных стеклянных бус в могилах редко позволяют получить узкую дату, и чаще всего датируют погребение в диапазоне одного-двух веков. Точнее определить дату комплекса можно благодаря полихромным бусинам со сложным орнаментом, египетскому фаянсу, изделиям из полудрагоценных камней и фигурным подвескам.

Типология бус дана по Е.М. Алексеевой. Большинство типов проанализированных бус бытовали в I — первой половине II в. н. э., что позволяет отнести погребения, из которых они происходят, к этому времени.

Аналогичные бусы были найдены в нескольких могилах Красного Маяка при раскопках Э.А. Сымоновича и О.А. Гей, а также в Золотобалковском могильнике.

Несмотря на то, что бусы не дают дробной хронологии, их использование возможно для датирования погребений при отсутствии других хроноиндикаторов. Часто лишь благодаря бусам возможно получить дату разрушенной могилы.

О.С. Dzneladze

BEADS FROM CHERVONYI MAYAK CEMETERY (2011—2013 Excavations)

The research at Chervonyi Mayak cemetery was restarted in 2011 by the Late Scythian Archaeological Expedition of the Institute of Archaeology, NAS of Ukraine, led by O.V. Symonenko and with participation of the author. In 2011—2013, the expedition studied twelve graves. Most of the burials studied contained beads: monochrome and polychrome glass beads, beads with metal lining, and beads made of semiprecious stones, metal, amber, jet, as well as of Egyptian faience. The correlation of beads with other elements of clothing, especially fibulae and buckles, demonstrates that the beads of various types could be used as chronological marker. Mass findings of monochrome glass beads in graves rarely allow obtaining a narrow date and more often date a burial within the period of one or two centuries. The date of an assemblage can be specified owing to polychrome beads with compound decoration, the Egyptian faience beads, and items of semiprecious stones and figured pendants.

The author used the typological scheme of Ye.M. Alekseyeva. Most types of the beads under study were in use from the 1st century to the first half of the 2nd century AD and permit to date the graves where they have been found to this time.

The beads of similar types were found in several graves at Chervonyi Mayak cemetery excavated by E.O. Symonovych and O.A. Gei, as well as at Zolota Balka cemetery.

Despite the fact that the beads couldn't be dated exactly, it is possible to use them for dating when there are no other chronology markers. Beads are often the only objects for the dating of a destructed grave.